

Over vooruitgang, wereld-systeem analyse en filosofie

Mark Saey

Dit colloquium wil de invloed van in het bijzonder Wallersteins wereld-systeem analyse op diverse sociale wetenschappen nagaan en voor een ruimer publiek kenbaar maken. Daar zijn gegronde redenen toe.

Doch bij mijn weten, en hoewel het woord reeds werd verleend aan een moraalfilosoof, is wijsbegeerte om verschillende en specifieke redenen geen sociale wetenschap. Ik wil dan ook eerst even duidelijk maken wat iemand als ik die zich bij voorkeur voorstelt als filosoof, hier komt aanvangen.

Leve de mondialisering?

De affiche bij dit colloquium vertelt ons dat Wallersteins wereld-systeem analyse een resultaat en tegelijkertijd vruchtbaar onderzoekprogramma is van de mondialisering van economische, technologische en culturele processen. In deze feestmaand zou men haast geneigd zijn te denken: 'leve de wetenschap en leve die mondialisering!'

Wereld-systeem analyse is echter wel degelijk een gevolg van de verdergaande mondialisering van een kapitalistisch wereld-systeem, doch slechts in een tweede instantie.

In eerste instantie is zij een moreel, en in de breedste zin politiek protest tegen de aanspraken en institutionele organisatie van de sciëntistische sociale wetenschap, zoals die in de negentiende eeuw werd opgezet en nog tot ver in de twintigste eeuw wordt beoefend. Daarin is zij tegelijkertijd een erfenis van, en antwoord op, de ideologisch-politieke en cultureel-wetenschappelijke revolutie van 1968.

Dit laat zich in het bijzonder merken door haar kritiek van een westerse vooruitgangsidee - zowel op sociaal als op wetenschappelijk vlak - welke precies door die revolutie werd mogelijk gemaakt en kon kristalliseren door de conjuncturele crisis in de wereld-economie die omstreeks die tijd aanving.

Die kritiek is deels een gevolg van de ideologische en wetenschappelijke problemen van de naoorlogse moderniseringstheorieën, het 'American-way'-pluralisme, en de crisis van het marxisme. Aan de andere kant maakt de kritiek van de vooruitgangsidee, dat we met wereld-systeem analyse een, wat ik bij gebrek aan een beter woord heb genoemd, 'ander marxisme' voorhanden hebben.

Dat andere marxisme participeert in, wat Wallerstein noemt, een derde grote fase van sociale wetenschap. Hij karakteriseerde de algemene en meer meta-wetenschappelijke doelstelling van deze fase als een zoektocht naar een sociale wetenschap welke noch waarde vrij noch moralistisch zou moeten zijn. Het is vooral in die zin dat wereld-systeem analyse van belang is voor de hedendaagse wijsbegeerte.

Het probleem van de wijsbegeerte.

Wijsbegeerte, met het ethische overwegen dat zij altijd impliceert, werd in de negentiende en ook nog tot ver in de twintigste eeuw met diverse namen betiteld die alle aangeven dat zij ten aanzien van de scientistische wetenschap een louter ondergeschikte en haast residuel e positie inneemt. 'Koningin der wetenschappen', 'opheldering van de wetenschappelijke taal', 'streng wetenschap', 'oplossen van die vragen die wetenschappelijk nog niet zijn beantwoord', etcetera.

Het zal duidelijk zijn dat wijsheid of een gedegen oriëntatie hier wel een zéér specifieke invulling met zich meekreeg. Het zoeken naar wijsheid en waarheid moest wetenschappelijk zijn. Het is precies in die relatie dat duidelijk wordt hoezeer het menselijke denken en de eigen verantwoordelijkheid ten aanzien van het leven alsook ten aanzien van de inrichting van het samenleven, afhankelijk werd gemaakt van een specifiek bedrijf ener sociale wetenschap die nooit exact-wetenschappelijk genoeg kon zijn. Wetenschap zou ons, en wij zijn allen filosofen, ontslaan van onze plicht en verantwoordelijkheid, op eigen condities te zoeken naar een antwoord op de problemen die het leven in een immer situationele tijd en ruimte nu eenmaal met zich meebrengt. Wetenschap was de

weg naar een totaal en compleet weten. Ook daarin toonde een grotesk vooruitgangsgeloof zijn totalistische aanspraken.

Het rabiaat vooruitgangsgeloof

Dat rabiaat vooruitgangsgeloof in het organiseren van het samenleven en het individuele oriënteren aan de hand van een sciëntistisch en compleet weten dateert uit omstreeks het midden van de achttiende eeuw toen de bevolking van West-Europa ook wereldbeschouwelijk werd geassimileerd in de realiteit van de zich toen versterkende staten. De universele pretenties en voorstellingen over ontwikkeling en organiseren van de samenleving, die het vooruitgangdenken in z'n zog meesleurde, werden dan, en ook later onder invloed van het sterk opzettende nationalisme, diep gekleurd met de particuliere socio-economische realiteit van West-Europa.

In de steeds verdergaande expansie van het moderne wereld-systeem zouden de culturele en intellectuele kaders, de vooruitgang van de mensheid en die van de door het wereld-systeem gevormde particuliere samenlevingen denken naar het beeld van de ontwikkeling van West-Europa. Op die manier kon het sciëntistische weten voor geruime tijd haar universalistische pretenties opleggen aan iedere situationele oriëntatie, zij deze nu individueel, cultureel of nationaal. Zo werd een amalgaam van particuliere voorstellingen van sociale en wetenschappelijke vooruitgang, op grond van een kennistheorie, het universalisme, uitgeroepen tot essentie van het menselijke, humanitas, waarnaar iedere oriëntatie zich diende te richten.

/

Sciëntisme, Vooruitgang en Waarheid.

De voorstelling van wetenschappelijke arbeid en Organisatie was gebaseerd op een aantal paradigmatische premisses.

Aangezien de premisses welke de organisatie van de sociale wetenschappen en deze welke de concrete geschiedenis van het kapitalisme betreffen, vandaag door de meeste andere sprekers worden behandeld, wil ik me hier voor de tijd die me nog rest, richten op een kritiek van twee andere premisses, een kritiek die misschien meer dan een andere kan aangeven precies waarom we met wereld-systeem analyse een ander marxisme voorhanden hebben en waarom wereld-

systeem analyse een antwoord is op 1968, toen, zoals Arif Dirlik zegt, de wereld wakker werd in het mondiale kapitalisme.

Die twee premisses betreffen ten eerste de idee dat de geschiedenis van de mensheid onvermijdelijk vooruit gaat en ten tweede de idee dat wetenschap de weg naar de waarheid plaveit.

Ik zal deze kritiek, in de geest van wereld-systeem analyse, behandelen tegen de achtergrond van de huidige malaise in de wijsbegeerte. Daarvoor reikte Koen Dille ons in DE MORGEN een goed aanvangspunt aan. Hij kopte z'n voor dit colloquium inleidend artikel, 'Immanuel Wallerstein, of het laatste grote verhaal'.

Grote Verhalen, postmodernisme en het einde van de Koude Oorlog. Histoire événementielle.

Groot verhaal is een term die ons allen nu wel al bekend in de oren klinkt en verwijst naar de postmoderne kritiek, in het bijzonder die van J.F. Lyotard, van de meta-narratieven die de moderniteit hebben begeleid en hebben gelegitimeerd. Denk aan de hegeliënse teleologie van de geschiedenis, het marxisme, het verhaal van de parlementaire democratie, dat van de Vrije markt, etcetera. Alle grote verhalen van en voor de menselijke geschiedenis welke ons een zingeving aanreiken voor het bestaan en welke ons ook een schitterende toekomst beloven.

Het is precies in het postmodernisme, dat overigens z'n eerste publikaties kende in de periode vlak na 1968, dat de vooruitgangsidee resoluut wordt neergelegd. Het ideeëngoed van deze stroming vindt z'n wortels in de wetenschapsfilosofische kritieken van waardevrijheid en in werken van filosofen als Heidegger, de tweede Wittgenstein, ook Nietzsche en een paar andere figuren.

De filosofie van deze stroming hult zich in een nogal ingewikkeld taalgebruik en lijkt, zeker bekeken vanuit een sciëntistisch oogpunt, zelf-contradictorisch en nonsensicaal, wat het tot op zekere hoogte ook is. Laat ik een voorbeeld geven.

In 'Over het menselijke' richt Lyotard zich opnieuw tot het humanisme, en formuleert hij een kritiek die nogal wat overeenkomsten vertoont met een stelling die Adorno en Horkheimer reeds in 1944 neerschreven en waarbinnen nogal wat hedendaagse radicale critici blijven denken. Die stelling klinkt ongetwijfeld eveneens bekend. Het is de stelling 'dat de Verlichting zich verhoudt tot de

dingen als de dictator tot de mensen, omdat de mensen de vermeerdering van hun macht betalen met de vervreemding van datgene waarover zij macht uitoefenen'.

Met de Koude Oorlog zonet achter de rug en de wapenfeiten over heel de wereld die daarop volgden kan men makkelijker instemmen met het gevoel dat al de menselijke inspanningen, kennis en planning, niet kunnen verhinderen dat de geschiedenis uiteindelijk toch haar gang gaat. Men kan ook makkelijker instemmen met de idee dat die inspanningen eerder deel van het probleem zijn dan wat anders.

Zo stelt Lyotard, en het lijkt me niet helemaal verkeerd het zo te verwoorden, 'dat het humanisme en z'n emancipatievertogen zich verhouden tot de geschiedenis en de mensen als de dictators tot het kind, omdat ieder geleerd spreken z'n dominantie betaalt met de vervreemding van het onafstembare, het 'onhumane' zoals hij zegt.

Lyotard geeft het voorbeeld van de opvoeding en stelt dat (daar volwassenen toch voortdurend ervaren dat hun identiteit geregeld problematisch is) de opvoeding van kinderen naar het beeld van de volwassen wereld, een geweldpleging is. Een geweldpleging omdat het geen ruimte laat voor een ander model, een ander vertoog en omdat er steeds vrijwel oneindig vele vertogen mogelijk zijn. De juiste opvoeding, de ware, kan nooit bestaan daar zij een identiteit veronderstelt die steeds weer door macht werd geconstrueerd uit vele mogelijkheden.

De postmoderne oplossing voor de dialectiek van de verlichting komt er dan op neer ieder vertoog, iedere opvoeding, te deconstrueren, te laten zien hoe het steeds een dominantie vertegenwoordigt, een onderdrukking van andere mogelijkheden, van het 'onhumane' en van 'de andere'.

Op die wijze wordt ieder emancipatievertoog, iedere generalisatie, iedere identiteit voor onmogelijk geacht en is ieder voortgangsgeloof, gebaseerd op één of andere humanitas, oorzaak van veel misère.

Het lijkt mij duidelijk - sommige critici niet moet ik zeggen - dat de postmoderne kritiek van wat zij noemen het humanisme en de grote verhalen gevoerd wordt in naam van hogere waarden. Lyotard, naast anderen, spreekt overigens geregeld over de rechtvaardigheid die besloten ligt in het vrijmaken van andere stemmen, andere vertooglijnen. Het probleem echter is dat hier wel een bijzondere soort van vrijheid wordt verdedigd - ieder vertoog, iedere combinatie van verhaallijnen mag zijn ruimte krijgen zolang het die van andere maar met rust laat.

Overigens, waarop baseert Lyotard zijn veronderstelling dat deze vrijheid rechtvaardig zou zijn wanneer iedere aanduiding van het 'onhumane' geweldpleging is?

Het is dit soort van contradictie op grond waarvan de onverbiddelijke verdedigers van de westerse humanitas en vooruitgangsidee het postmodernisme kunnen wegvegen en afdoen als niet terzake doende. Wat dan ook geregeld gebeurt. Op die manier verliest een kritiek van het vooruitgangsgeloof haar relevantie en worden niet-modernistische stemmen opnieuw gesmoord.

Met een eerste duiding tegen de achtergrond van deze korte 'histoire événementielle' kunnen we het belang en de betekenis van de vooruitgangskritiek van na '68 dan ook niet goed begrijpen. Een eerste begrip dient te worden gevormd tegen de achtergrond van een tweede tijd, ni. 'histoire conjoncturelle'.

Grote Verhalen, postmodernisme en het einde van de hegemonieperiode van de Verenigde Staten. Histoire conjoncturelle.

Deze betreft, wereld-systeem theoretisch gesproken, de hegemonie-fase van de Verenigde Staten. Ik overloop.

Met de 'Grote Depressie' van de negentiende eeuw kwam in het begin van de jaren 1870 de Britse hegemonie in gevaar. Er waren toen val, twee andere kernstaten die de suprematie naar zich toe trachtten te trekken, nl. de Verenigde Staten en Duitsland. De allianties tussen de staten in het interstatelijke systeem werden herschikt, het gevecht om kolonies in Afrika en Azië beheerste het wereldtoneel en culmineerde in de Eerste Wereldoorlog.

1917 was naast het jaar van de Oktoberrevolutie ook het jaar dat de VS zich in het oorlogsgeweld zouden mengen. Duitsland zou uiteindelijk de oorlog verliezen.

Het grote geo-politieke vraagstuk voor de VS was hoe het de dertigjarige oorlog zou winnen met de militaire steun van het land waarmee het een Koude Oorlog zou voeren. Het antwoord kwam in de vorm van Jalta en het IJzeren Gordijn later. De vraag voor de USSR was hoe haar revolutionaire strategie verder te zetten met de militaire adem van Duitsland in zijn gezicht. Deze problematiek kreeg twee militaire uitdrukkingen: de ene was NATO, de andere was de overeenkomst met de USSR welke erop neer kwam dat deze laatste z'n oorlogspotentieel nooit zou aanwenden in Europa waar zowel de VS als de

USSR hun wingewest zouden vinden. Wat de VS de USSR aanbood was een gecontroleerd achterland in Oost-Europa waar de USSR de wet zou stellen en de bronnen vond voor z'n eigen ontwikkeling. Het bood de USSR ook een militair schild tegen een vermeend dreigend Duitsland en het liet de USSR toe andere en alternatieve socialistische tendensen in de wereld te onderdrukken, opdat het zorgvuldig opgebouwde evenwicht tussen de VS en de USSR niet zou breken. Door dit evenwicht hadden de VS de handen vrij voor de economische wederopbouw van West-Europa en Japan. De Koude Oorlog stond zowel de VS als de USSR toe, in de naam van Amerikanisme en Leninisme, om orde te houden in de door hen gedomineerde regio's en om de cultureel-politieke mentaliteit van de komende generaties te oriënteren.

Overeenkomsten tussen beide ideologieën - Wilsonianisme en Leninisme - worden vaak over het hoofd gezien, immers het leek en lijkt toch dat ze fundamenteel verschillen. Wat over het hoofd wordt gezien is, dat zij beiden de erfenis van 'de' Verlichting delen: de overtuiging dat de mens bewust en rationeel de goede samenleving kan maken, iets wat in hun beider geloof in het technologische produktivisme bijzonder duidelijk is. Ze delen ook de overtuiging dat de staat hét instrument bij uitstek is voor die opdracht, ze delen ook een seculiere visie op de geschiedenis en met betrekking tot de perifere volken van de wereld delen ze de opvatting van het zelfbeschikkingsrecht van de naties. En als laatste element van die erfenis, ze waren beide eschatologieën, ze deelden de visie dat de geschiedenis zich zo ontwikkelde in de richting van hun universele idealen waaraan uiteindelijk iedereen deelachtig zou worden.

De periode van echte hegemonie correleerde met een groeifase van de wereld-economie tussen 1945 en 1967. Ook deze hegemonie zou haar eigen ondergang veroorzaken. De wederopbouw van West-Europa en Japan gedurende het evenwicht resulteerde in economische concurrentie tussen de VS en beide andere kerngebieden. De tekenen van de neergang kunnen we aflezen aan de crisis in het Bretton Woods stelsel, de problemen van de Amerikaanse dollar, de verschillende revoluties in de landen van de Derde Wereld, de oorlog *in* Vietnam, de contestatie in de Westerse wereld.

1968 zou van deze ontwikkelingen, zoniet het gevolg, dan uiteindelijk toch de bewustmaking betekenen. De diverse en ook relatief nieuwe antisysteembewegingen die na '68 overal de kop opstaken, derde wereldbewegingen, vrouwen- en homo-bewegingen, bevrijdingsbewegingen, de milieubewegingen, zouden niet enkel de partijen aan de macht bekampen, ze tornden ook aan de wereldbeschouwelijke consensus van de hegemonie-fase van de Verenigde Staten. Beide

grote ideologieën en hun wetenschappelijke vertalingen naar de empirische realiteit (de sociale wetenschappen) zouden op de helling komen te staan. Dege-
nen die gedurende het evenwicht, om zo te zeggen, niet thuis hoorden in de
politieke wereldvisies, zouden gaandeweg hun stem kunnen laten horen en het
particularisme van het westerse vooruitgangdenken en z'n universalistische
voorstellingen ondermijnen.

Op de achtergrond van deze geschiedenis kan de postmoderne kritiek van het
universalisme en het vooruitgangdenken anders bekeken worden. Het wegvallen
van de grote ideologieën in de fase die op 1968 zou volgen alsook de weten-
schappelijke problemen in diverse disciplines en tradities van deze recente
periode, veroorzaakten een wereldbeschouwelijk en wetenschappelijk vacuüm dat
voedsel gaf aan de idee, dat aangezien politieke en economische verklaringen,
oplossingen en zingevingen niet langer aan de orde van de dag zijn, cultuur mis-
schien redding kan brengen.

In dat opzicht verschijnen post-modernisme en wat men noemt post-kolonialis-
me in een ietwat gezonder daglicht. Precies door haar kritiek van, wat zij noemt,
het humanisme, en haar strategie van het vrijmaken van de diverse vertogen,
stemmen en verhalen, m.a.w. haar radicale pluralisme, kan het postmodernisme
zich opwerpen als verdediger van een verregaande en progressieve tolerantie ten
aanzien van die stemmen en geschiedenissen die onder de pletwals van het
kapitalisme en haar ideologische legitimatievertogen verdrukt en verzwegen
werden. Het multiculturalisme is dan ook zowel op wetenschappelijk als ideolo-
gisch-cultureel vlak een ogenschijnlijk bijzonder positief aspect van de kritieken
en tradities die met post- beginnen.

Alleen, precies door zijn inruilen van generalisatie en totaliteit door een rabiata
lokal isme en differentiedenken verdwijnen politiek-economische tegenstellingen
uit het vizier. De post-vertogen moeten dan ook veronderstellen, om het zo te
zeggen, dat de tolerantie en het radicale pluralisme zélf de wereld zullen verbete-
ren. Dat lijkt op z'n zachtst gezegd nogal naïef, aangezien bijvoorbeeld de
tolerantie van oliemagnaten en transnationale bedrijven voor inheemse culturen
niet direct evident is en het nog maar de vraag is of zij die ook ooit wenselijk
zullen achten, wat maar betwijfeld kan worden. Meer zelfs, zoals meerdere critici
van het postmodernisme aanvoeren, lijkt het postmodernisme, door z'n verheer-
lijking van en morbide preoccupatie met gedecentraliseerde persoonlijkheid en
radicaal pluralisme van posities, veeleer een specifiek denken dat de wijze van
flexibele productie en reorganisatie van het intra- en interstatelijke systeem van
het mondiale kapitalisme van vandaag legitimeert.

Dergelijke kritiek verwijst ons naar de noodzakelijkheid van een totaalzicht op het kapitalisme waarbinnen en waardoor aan de publieke verantwoordelijkheid van mensen een meer dan louter lokale en particuliere zin kan worden gegeven. Dat doet me het laatste stuk van m'n betoog besluiten met een paar korte opmerkingen bij één van de grote verhalen, het marxisme, waarvan een zicht op de totaliteit één, zoniet dé, karakteristiek kan worden genoemd. Daarmee wil ik aangeven dat het marxistische totaliseren van een zicht op de sociale werkelijkheid, mede door het daarin vervatte vooruitgangsgeloof, een paar bijzonder negatieve implicaties had die pas vrij recent theoretische aandacht hebben gekregen en, mede door de opkomst van het postmodernisme, de relatie tussen theorie en politiek-ethisch handelen hebben gewijzigd. Precies daarin komt tot uiting wat een nieuwe sociale wetenschap tussen ideologiestiek en waardevrijheid ook voor de wijsbegeerte kan betekenen.

Sterft gij oude gedachte!

Een van de implicaties van de Franse Revolutie was een schok voor het wereld-systeem om eindelijk de cultureel-ideologische sfeer te doen overeenstemmen met de economische en politieke realiteit. Dat zou zich vertalen in het construeren van de grote ideologieën en verhalen van het liberalisme en socialisme.

Het liberalisme was evident een ideologie die het westerse vooruitgangsgeloof beled. Minder evident was dat ook het marxisme dat geloof zou belijden.

De idee van vooruitgang rechtvaardigde de volledige overgang van feodalisme naar kapitalisme, het wuifde alle negatieve kanten van het kapitalisme weg op grond van het geloof dat de voordelen ruimschoots opwogen tegen de schade.

Ook voor Marx en Engels was dat het geval. Zij waren, zoals zo velen in die tijd, verwonderd over de zowel economisch-politieke als technologisch-wetenschappelijke ontwikkelingen van de burgerlijke samenleving waarin de verhouding loonarbeid-kapitaal centraal stond en dominant was. De bourgeoisie zou door de snelle verbetering van alle produktiewerktuigen, de vergemakkelijkte communicatie, en de lage prijzen van haar waren, alle naties dwingen zich de kapitalistische produktiewijze eigen te maken. Zij zou de wereld naar haar eigen beeld vormen.

Dat was voor Marx en na hem de marxisten een goede zaak daar in het zog van de expanderende burgerlijke samenleving ook de loonarbeidersklasse gestaag

zou aangroeien die dan uiteindelijk, naar het voorbeeld van de burgerlijke revolutie, haar eigen revolutie zou voeren en het communisme realiseren, eerst in de meest geavanceerde landen, dan in de (meer) achterlijke.

Het marxisme was, bij monde van z'n vertegenwoordigers, ook een wetenschappelijk socialisme. Daarin toonde het zich, alhoewel het zich ver zou houden van een opsplitsing in disciplines, een aanhanger van het sciëntisme.

Zijn geschiedopvatting was niet zomaar een interpretatie, zij presenteerde de werkelijke ontwikkeling daarvan waarbinnen de vooruitgang naar het communisme zich teleologisch voltrok.

Zijn theorieën en begrippenapparaat konden daardoor ook aangeven of voorschrijven langs welke lijnen de goede samenleving tot stand moest komen. Het had geen oren naar een zwak moraliseren en wou dat ook overstijgen door op wetenschappelijke grond voor te schrijven hoe de zaak zich zou en moest voltrekken.

Om die reden zouden latere marxisten, in hun varianten op moderniseringstheorieën, bijvoorbeeld voorschrijven dat het de taak van socialisten was mee te werken aan de burgerlijke revolutie in die landen waar die nog niet had plaatsgevonden. De sociale werkelijkheid moest zich vormen naar het beeld en de toekomst die de theorie voorzag en voorschreef. Enkel die tegenstellingen en sociale groepen die de theorie van belang achtte en vooronderstelde voor de verwezenlijking van de vooruitgang kregen erkenning. De andere die niet direct en concreet door de begrippen en voorschriften konden worden benoemd, om het zo te zeggen, moesten zich aanpassen.

In de verdere ontwikkeling van de geschiedenis zouden de theoretische voerspellingen echter op verschillende vlakken niet uitkomen. Niet alle naties ontwikkelden zich op de weg naar de vooruitgang, noch naar het beeld van de burgerlijke samenleving. De dominantie van de loonarbeid-kapitaal-relatie zou zich niet in alle landen voordoen. Het socialisme zou niet eerst in de meest geavanceerde landen gerealiseerd worden.

De tijdruimtelijke vooronderstellingen van de marxistische vooruitgangstheorie, in het bijzonder die van marxistische varianten op het moderniseringsdenken, zouden in de verdergaande mondialisering van het kapitalistisch wereld-systeem gelogenstraft worden.

Maak de wereld open! Handel lokaal, denk mondiaal.

In 1968 werd de wereld wakker in het mondiale kapitalisme.

Door het aflopen van de hegemoniefase van de Verenigde Staten, het daaraan verbonden desintegreren van de machtsblokken en het inefficiënt worden van ideologieën en sciëntistische wetenschappelijke tradities, verviel voor velen, in het licht van de mondiale problemen, het vooruitgangsgeloof.

Mede daardoor werd een meer genuanceerd en beter zicht op de sociale werkelijkheid mogelijk. De tijdruimtelijke vooronderstellingen worden dan ook door één van de meest verantwoorde analyses, nl. wereld-systeem analyse, opengedoken.

De realiteit, verdergaande ontwikkeling en mondialisering van het kapitalisme maakt duidelijk hoe de economie nationale grenzen doorkruist en overstijgt en nationale economieën fragmenteert.

De sterk groeiende macht van transnationale bedrijven en hun mogelijkheden om snel profijt te halen uit de ontwikkeling van nieuwe technologieën verplichten lokale gemeenschappen om snel aan hun eisen te voldoen. Dat veronderstelt een groot vermogen tot aanpassing en positieverwisseling van culturen en individuen - iets wat het postmodernisme nu juist legitimeert.

Die mondiale fragmentering en diversifiëring, naast de steeds luider wordende stemmen van nieuwe antisysteembewegingen en hun thema's van racisme, ecologie, sexismen, etc..., maakten allengs duidelijk dat de socio-economische tegenstellingen tussen klassen, zoals in het marxisme, niet de enige relevante problemen zijn en verplichten een marxiaanse theorie zich daarvoor open te stellen.

Het maakte eveneens duidelijk dat abstracte theorieën en grote verhalen de essentie en daarmee complete kennis van een steeds veranderende werkelijkheid niet kunnen leveren en maatschappelijke actie evenmin kunnen voorschrijven. Dat impliceert echter niet dat abstracte theorieën en generalisaties als heuristiek onze menselijke, immer concrete, complexe en veranderende situatie in het kapitalisme niet zouden kunnen interpreteren en verhelderen - zoals ik hier misschien met betrekking tot het postmodernisme heb kunnen illustreren.

Wij _{zijn} allen filosofen. De naam is verantwoordelijkheid.

Het impliceert wél dat maatschappelijke actie, oriëntatie en ethisch overwegen moeten worden losgemaakt van de dominantie van het sciëntisme. Dat betekent

uiteindelijk de voorrang van de individuele verantwoordelijkheid ten aanzien van het organiseren en oriënteren van leven en samenleven op ideologiek en wetenschap.

Dat lijkt mij de boodschap van nieuwe sociale wetenschap. Dat lijkt mij de relevantie van wereld-systeem analyse voor de wijsbegeerte.